

מחקר התערבות לשיפור שטף הקריאה בכיתה ג' במיצב הסוציו-אקונומי הנמוך | תקציר מאמר¹

המחקר בחן תוכנית השתלמות למורי כיתה ג' העוסקים בהוראת שפה עבור תלמידים מרקע סוציו-אקונומי נמוך. התוכנית התייחסה למכלול היבטים הדרושים להקניית קריאה שוטפת ובעקבותיה העבירו המורים תוכנית התערבות בקרב התלמידים. נמצא כי בקרב מורים שעברו השתלמות וקיבלו ליווי ביישום הידע שרכשו, חל השיפור הרב ביותר.

הקריאה היא אחת המיומנויות הקריטיות לפיתוח לומד עצמאי. תלמידים המתקשים ברכישת הקריאה נכנסים למעגל של אבחונים והתערבויות חיצוניות. הם צוברים פער בהישגיהם הלימודיים, דבר המחבל במוטיבציה שלהם ללמידה ומכרסם בדימוי העצמי שלהם כלומדים.

לצד זאת, המחקר מראה כי התערבות במסגרת הבית ספרית עשויה לסייע רבות לשיפור ולקידום תלמידים אלו. התהליך הקריאה הוא מורכב ונשען על משאבים לשוניים, קוגניטיביים, מטה-קוגניטיביים, ניהוליים ורגשיים. משאבים אלה, גם השפתיים וגם הניהוליים ידועים כנמוכים בקרב תלמידים מן המיצב הסוציו אקונומי הנמוך, דבר המשפיע על ההישגים שלהם בקריאה, ומכאן על הצלחה בלמידה בכלל.

בנוסף, בפרט בשנים האחרונות, עולה הצורך להדק את לולאת הקשר שבין הוראת הקריאה לבין טיפולוגיית השפה וייחודיות האורתוגרפיה הנלמדת. מערכת הכתב העברי היא שפה בעלה שתי גרסאות: הכתב המנוקד והכתב שאינו מנוקד, והמעבר ביניהם נדרש מן התלמידים ללא הוראה מוסדרת. יתרה מכך, מערכת הכתב שאינו מנוקד מפגיש את הקורא עם אורתוגרפיה עמומה המצריכה הפעלת תהליכי קריאה גבוהים, תוך הישענות על משאבים לשוניים, קוגניטיביים וניהוליים. ההבדל המהותי בין מערכות הכתב מצריך התייחסות מיוחדת לכל אחת מהן בנפרד, ודרש ביסוס תשתיות הנדרשות לקריאתן, תהליך המצריך הוראה מפורשת.

המחקר מצביע על הצלחה של התערבויות בקריאה המדגישות היבטים לשוניים, היבטים מטה-קוגניטיביים והיבטים רגשיים. בהקשר זה, עולה המשמעות הגדולה של מורה מומחה בהוראת קריאה ובטיפול בקשיי קריאה. ידע המורה, הביטחון והאמון שלו בעצמו כמוכיל את השינוי, הינם משתנים קריטיים בהצלחת התערבות בתחום.

המחקר הנוכחי מחבר בין הספרות בתחום הקריאה, טיפולוגיית העברית, פרופיל המיצב הנמוך

1 שיף, ר., לוי שמעון, ש. (2021). מחקר התערבות לשיפור שטף הקריאה בכיתה ג' במיצב הסוציו-אקונומי הנמוך, לשכת המדען הראשי, משרד החינוך, ירושלים.

ושילוב מורים מומחים בתהליך העבודה על הקריאה. על בסיס אלה מציע המחקר התערבות מותאמת לתלמידים בעלי קשיים מן המיצב הנמוך דרך השתלמות והדרכת מורים בכיתות ג'.

מטרותיו של המחקר הן:

- 1) לבחון את ההשפעה של השתלמות מורים המשלבת בין היבטים שפתיים וניהוליים על ידע המורים בקריאה, ההכוונה המטה-קוגניטיבית שלהם בהוראת קריאה ותחושת המסוגלות שלהם בהוראת קריאה בכיתה ג', בהשוואה בין הכשרה הכוללת השתלמות לבין הכשרה הכוללת השתלמות בשילוב ליווי והדרכה.
- 2) לבחון את השפעתה של תוכנית בקריאה המועברת על ידי מורים ומשלבת בין היבטים שפתיים וניהוליים על מדדי השפה והאוריינות, בקרב תלמידי כיתות ג' מן המיצב הסוציו אקונומי הנמוך.
- 3) לבחון את השפעתה של תוכנית בקריאה המועברת על ידי מורים ומשלבת בין היבטים שפתיים וניהוליים על המודעות לתהליכים מטה-אסטרטגיים בקריאה, מסוגלות עצמית ומוטיבציה בקריאה, בקרב תלמידי כיתות ג' מן המיצב הסוציו אקונומי הנמוך.

לצורך בחינת ההישגי המורים והתלמידים נבנו שאלונים שתוקפו במסגרת מחקר זה. שאלוני מורים: שאלון לבחינת ידע המורים בהוראת קריאה; שאלון הבוחן את ההכוונה המטה-קוגניטיבית של המורה בהוראת קריאה; ושאלון לבחינת תחושת המסוגלות של המורה בהוראת קריאה. שאלוני תלמידים: שאלון לבחינת המודעות לתהליכים מטה-אסטרטגיים בקריאה; שאלון לבחינת המסוגלות העצמית בקריאה; ושאלון הבוחן את המוטיבציה בקריאה.

במחקר לקחו חלק 101 מורים ו-232 תלמידים: 101 המורים במחקר הם מורי כיתה ג', אשר שויכו לשלוש קבוצות: 40 מורים השתתפו בהשתלמות בתהליכים אורייניים ושפתיים; 29 מורים השתתפו בהשתלמות בתהליכים אורייניים ולשוניים, ובנוסף קיבלו ליווי של הדרכה בתוך בתי הספר; ו-32 מורים עבדו על פי תוכנית הלימודים השנתית הרגילה ושימשו קבוצת ביקורת.

232 התלמידים במחקר הם תלמידי כיתות ג' שנבחרו מ-16 בתי ספר מן המיצב הנמוך. התלמידים שויכו לשתי קבוצות מחקר: קבוצת התערבות - קבוצה שהשתתפה בתוכנית ההתערבות של המחקר, וקבוצת ביקורת - קבוצה שהשתתפה בתגבור של מורות בבית ספר. קבוצת ההתערבות כללה 171 תלמידים (73.7%), וקבוצת הביקורת כללה 61 תלמידים (26.3%). ההכשרה למורים שהעבירו את ההתערבות לתלמידים כללה השתלמות והדרכה צמודה בבתי הספר, בכללה: מפגשי הדרכה, מודלינג, צפייה ומשוב.

תוכנית ההתערבות לתלמידים שהועברה על ידי המורים נמשכה שלושה חודשים וכללה תהליכי חקר בשפה - מרמת הצירוף אל המילה והמשפט, וכן תרגול ואימון של הקריאה בהקשרים טקסטואליים. ההתערבות התחילה בחקירה ותרגול הכתיב המנוקד ועברה לחקירה ותרגול הכתיב שאינו מנוקד. כמו כן, כללה ההתערבות עבודה מפורשת על תהליכים מטה-קוגניטיביים המעורבים בתהליך הקריאה וחיוזוק ההיבטים הרגשיים של הקוראים.

בקרב המורים, ממצאי המחקר מצביעים על שיפור בידע המורים בתהליכי קריאה; ביכולת ההכוונה המטה-קוגניטיבית של המורים בהוראת קריאה; ובתחושת המסוגלות שלהם בהוראת קריאה בכלל ובהוראת קריאה למתקשים בפרט. השיפור חל גם בקרב קבוצת המורים שהשתתפה בהשתלמות וגם בקרב קבוצת המורים שהשתתפה בהשתלמות + ליווי והדרכה, כאשר בהשוואה בין שתי קבוצות המורים שהשתתפו בהכשרה נמצא כי בקבוצת ההשתלמות + ליווי והדרכה ניכר שיפור גדול באופן מובהק מהקבוצה שהשתתפה בהשתלמות בלבד.

בקרב התלמידים, ממצאי המחקר מצביעים כי בעקבות תוכנית ההתערבות שהעבירו המורים לתלמידים, חל שיפור ביכולות השפה (המודעות הפונולוגית והמורפולוגית); ביכולות הקוגניטיביות (יכולת השטף, הזיכרון והשיום); וביכולות האורייניות (קריאה מרמת הצירוף עד רמת הטקסט; ובהבנת הנקרא גם של טקסטים מנוקדים וגם של טקסטים לא מנוקדים). בנוסף, נמצא שיפור במודעות לתהליכים המטה-אסטרטגיים של התלמיד במהלך הקריאה; שיפור במסוגלות התלמידים בקריאה; ושיפור במוטיבציה לקריאה.

ממצאי המחקרים מהווים עוד נדבך בהצעה לצמצום הפערים בין ילדים מתקשים בקריאה לבין ילדים שאינם מתקשים ולצמצום הפערים בין המיציב הנמוך לבין המיציב הגבוה, מדגישים את משמעות המורים בתהליך ומדייקים את סוג ההכשרה הנדרשת למורים לשם השגת המטרה.

המחקר מעלה את הצורך להכשיר מורים המלמדים בכיתת האם ולהקנות להם מומחיות בהוראת קריאה למתקשים. כך הם ישפרו את הישגי הקריאה של התלמידים בכלל, ושל המתקשים בפרט. הכשרתו של המורה תאפשר לו ליישם את העקרונות שלמד בתכנים הנלמדים בכיתה, וכך יתרגלו התלמידים את העקרונות במגוון מקצועות ותכנים. חשוב שתוכנית ההכשרה למורים תכלול שילוב בין מתן ידע בהשתלמות מקצועית לבין ליווי והדרכה בתוך בתי הספר.

עוד עולה מן המחקר, כי חשוב ללמד תלמידים את הכתיב הלא מנוקד בצורה מפורשת בנוסף לכתיב המנוקד. מערכת הכתיב הלא מנוקדת בעברית מציבה בפני הקורא אתגרים משמעותיים, העשויים לעורר קשיים בקרב הקוראים, ובעיקר בקרב מתקשים בקריאה. בשל חשיבות הרבה של התפקודים השפתיים והניהוליים בקריאה, תוכנית להקניית קריאה צריכה לשלב ידע בין ידע לשוני ומטה-לשוני לבין תפקודים ניהוליים ומטה-קוגניטיביים.

לסיכום, מדגיש המחקר כי בכוחה של מערכת החינוך, באמצעות הדרכה וליווי מתאימים למוריה, לשפר את תפקודי הקריאה של תלמידים מתקשים מהמיציב הנמוך ובכך להגדיל את סיכוייהם להצליח ולצמצם פערים בחברה.

לקריאת הדו"ח המלא

